

Cuprins

Dialog epistolar	5
<i>Notă preliminară</i> (Norman Manea)	7
I. Prime întrebări insolubile	15
II. Tradiția și ruptura	45
III. O sensibilitate evreiască?	61
IV. Evreii în România	67
V. Proba inițiativă	89
VI. Asimilarea și societatea monolită	103
VII. Sentimentul înstrăinării	117
VIII. Ierusalimul fictiv, Ierusalimul real	123
IX. O dublă solidaritate	143
X. Ultima generație	147
XI. Între Maimonide și Marx	153
XII. Farsele istoriei și dezastrele Utopiei	165
XIII. Antisemitism în România socialistă	189
XIV. A fi scriitor evreu	257
Dialog la Ierusalim	289
Epilog la Bard College	439
<i>Acord final</i> (Norman Manea)	475
<i>Sugestii bibliografice</i>	495

X. Ultima generație

Leon Volovici: *De care scriitori evrei din România te simți, sufletește, mai apropiat? Cu care dintre ei crezi că ai mai multe afinități și înrudiri în plan literar? Dar dintre cei străini?*

Norman Manea: Se poate vorbi acum, în România, despre ultima generație de scriitori de origine evreiască. Prezența iudaică este într-un proces de stingere treptată. Modul în care încheiem șirul ar trebui judecat în funcție de condițiile speciale în care ne-am afirmat.

Într-un interviu dat acum câțiva ani revistei *Vatra* evocam perioada de dinaintea debutului literar:

Prin '63-'64, când lucram la Ploiești, am întâlnit într-o seară, printre cei cu care, în lipsă de altceva, încercam – cu foarte parțiale reușite – să mă acomodez, privirea verde-albastră a unui

tînăr inteligent, orgolios. Era – în sfîrșit! – altceva... Citea, chiar scria! Ba avea și tot felul de amintiri din lumea literară, căci, deși încă nu publicase, era fratele unui important critic, pe care îl admiram. (Aș simți nevoia să deschid o paranteză și n-ar fi decît prea puțin cuprinzătoare pentru afecțiunea pe care o port nu doar unui extraordinar „gînditor” al scrisului – termenul de critic îmi pare insuficient –, ci pur și simplu unui *scriitor* și unui *om*, mă refer la Lucian Raicu, printre pușinii pe care, în pofida scepticismului crescut odată cu vîrstele, l-am iubit pe măsură ce l-am cunoscut mai bine...) Temperamente diferite, tînărul inginer și tînărul jurist își descopereau, atunci, nu doar solidare lecturi și apartenențe, ci și șansa unei comunicări, acel necesar schimb complementar de idei și emoții care fac prietenia. Izolat cum am fost și am rămas, prietenii mai vechi și cei cîștigați între timp au însemnat acel „microclimat” terapeutic, de tensiune a ideilor trăite și de credință în scris, care m-a ajutat să fiu și să rămîn ceea ce, mult-pușin, sînt. Talentul nu ți-l poate da nimeni, bineînțeles, dar prostia se ia, ca rîia.

Acest pasaj, omis din textul publicat în *Vatra*, ar putea fi un prim răspuns la întrebare.

Tînărul jurist este romancierul Virgil Duda; fratele său nu e altul decît Lucian Raicu, după cum am menționat. În acea perioadă, m-am împrietenit și cu Jean Schechter (Andrei Savu, ca poet), de care am rămas, de asemenea, în toți acești ani, aproape.

În august 1974, Florin Mugur mi-a propus să răspund, în scris, la trei lungi întrebări, pentru o viitoare carte de interviuri. Cartea lui Florin Mugur a apărut în 1979 sub titlul *Profesiunea de scriitor*. Interviul cu mine căpătase, între timp, forma unui dialog, cu vreo optsprezece întrebări și optsprezece „replici” fracționate ale mele, extrase din textul inițial. Ca titlu, figura o frază pe care n-aș semna-o decît cu nuanțări multiplicare pînă la disociere: „Șantierul mi-a plăcut pentru un anumit mod de simplitate și solidaritate virilă”.

Poetul îmi dăduse, e drept, în ultimul moment, cînd nu se mai putea face nimic, șpalturile gata de tipar. Am văzut, uimit, noul montaj al interviului, multele sale noi întrebări și noile sale replici, introduse la răspunsurile mele. Una îmi reproșa că „vorbesc de parcă aș scrie” (?!), cînd eu nu „vorbeam” deloc, ci doar scrisesem,

cum mi se ceruse ; altele introduceau considerații suplimentare asupra literaturii universale sau naționale (acestea din urmă, cu scopul de a „împăca“ pe toată lumea, amestecînd taberele și tendințele). Fraza aleasă de poet ca titlu pentru a face, probabil, mai convenabil editurii interviul cu un scriitor prea puțin acceptat n-aș fi crezut că există în textul meu. Trebuia căutată mult, într-adevăr, dar exista, trebuie să recunosc – era scrisă chiar de mine!... Așa am avut prilejul să descopăr, din nou, stupefiat, ravagiile atîtor ticuri verbale și de gîndire încă dormitînd, nebănuite, în mine. Aș fi fost obligat să scriu un voluminos roman al experienței șantierului pentru a demonstra convingător cît de convențională și, la o analiză mai severă, cît de conformistă era biata înșiruire de cuvinte cărora le-am dat drumul, la întîmplare, în voia inducției falsificatoare a memoriei bruiate, a fișia ani, de sloganurile ziarelor, conferințelor, seminariilor, emisiunilor, conspectelor, examenelor, mitingurilor care ne-au tot deviat și amorțit luciditatea. Din păcate, romanul nu l-am mai scris, dar ceva tot am învățat din această experiență...

M-am împrietenit cu Florin Mugur mai ales după 1974. Incidentul cu interviul mi-a apropiat, paradoxal, înțelegerea modului său dureros de a compromite, prin speriate retușuri și gafe, bunele intenții. Zodia Vărsătorului... după ce s-a umplut găleata cu lapte, o bruscă mișcare de zăpăceală în fața albului năucitor răstoarnă totul. Rareori am contemplat, la vedere, atîta suferință fățișă pentru scris, atîta zbatere pentru „valorificarea” oportună a scrisului, atîta spaimă pentru eventualele urmări ale scrisului. Un avid cititor, un om cult și acut, de mare talent. Azi, Florin Mugur este și va rămîne un poet important. Valoarea poeziei sale este mai mare decît ecoul ei actual. Un prieten drag. Participativ. Participativ și, cît îi îngăduie spaimetele, solidar.

Scriitori evrei de talent există, după cum vezi, în România de azi. Dacă ne gîndim fie și doar la cei menționați. Raicu, Duda, Mugur sau la inconfundabilul talent al lui Radu Cosașu. Ei ar sta cu cinste, cred, dacă ar fi cunoscuți, printre contemporanii lor de oriunde.

Mai există o „linie” care merge de la Maria Banuș și Nina Cassian pînă la Sonia Larian și

Adriana Bittel. Sau alta, de la Crohmălniceanu, Iosifescu, Tertulian, S. Damian, Paul Cornea, pînă la... Leon Volovici. Sau și mai tineri, ca Andrei Cornea, Andrei Corbea. Scriu cărți foarte interesante B. Elvin și Gh. Schwartz, și Ștefan Cazimir, și Al. Sever, și atîția alții. Prieten n-aș spune că sînt cu toți, pe unii nici nu-i cunosc. Identitatea de temperament nu prea există nici între prieteni. Foarte diferiți, diferiți ca opțiuni și preferințe. Am trăit cam în același timp, ne manifestăm totuși diferit, nu numai în literatură, ci și în viață. Vibrează și ei, presupun, ca și mine, la „reîntîlnirea” cu Bashevis Singer sau Malamud, sau Canetti, sau Bellow, sau Bassani, atît de diferiți între ei și față de oricare dintre noi. Dar sînt, cred, receptivi, ca și mine, la Proust sau Kafka, Th. Mann, Musil, Joyce, la contemporani ca Borges, Patrick White, Vargas Llosa, Sábato.